

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาในการวิจัย

สังคมไทยในอดีตเป็นสังคมที่พึ่งพาตนเองได้ โดยอยู่อย่างพอเพียงในระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ ไม่มีการสะสมส่วนเกิน ไม่มีความจำเป็นต้องทำเช่นนั้น เพราะใน “น้ำมีปลาในนามีข้าว” อยากกินเห็ดเข้าป่า อยากกินปลาลงหนอง คนยังมีความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันกับธรรมชาติ กับญาติพี่น้องทั้งใกล้และไกล มีอะไรก็ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการแลกข้าวแลกของกันด้วยระบบคุณค่าแบบเศรษฐกิจคุณธรรม (moral economy) การแลกข้าวของจึงเป็นการแบ่งปันไม่ใช่การค้าขาย ไม่ได้ตีค่าข้าวของเป็นเงิน แต่เป็นความเห็นอกเห็นใจ เห็นปัญหาความเดือดร้อนและความจำเป็น แบบถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน การพึ่งตนเองของชุมชนในอดีตนั้นหมายถึง ความสามารถในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ด้วยตนเอง หมายถึง การสร้างความสัมพันธ์อันดีกับธรรมชาติรอบตัว กับแม่ธรรมชาติ กับแม่น้ำ กับเจ้าป่าเทพารักษ์ กับเจ้าเขา เจ้าฟ้า เจ้าชีวิต เจ้ากรรมนายเวร กับผู้คนในชุมชนและระหว่างชุมชน (<http://www.thai.to/seri/health/he01.htm>)

จากการพัฒนาประเทศในอดีตที่ผ่านมามุ่งเน้นพัฒนาด้านอุตสาหกรรมเป็นหลัก ส่งผลให้เศรษฐกิจของประเทศโดยรวมมีความเจริญอย่างรวดเร็ว แต่ก็นำมาซึ่งปัญหาต่างๆ มากมาย เช่น ความเหลื่อมล้ำของรายได้ระหว่างเมืองกับชนบท สังคมขาดระเบียบวินัย ประชาชนนิยมวัตถุนิยมขึ้น สถาบันครอบครัวและชุมชนหลายแห่งล่มสลาย ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม ซึ่งได้มีการสรุปการพัฒนาในอดีตไว้ว่า “เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน” (อารีย์และคณะ, 2544 : 1) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงประมาณ 40 ปีที่ผ่านมา แม้จะทำให้หลายอย่างดีขึ้น สะดวกสบายขึ้น แต่อีกด้านหนึ่งชีวิตของผู้คนในชนบทก็ดูจะเลวลง และดูจะลำบากมากขึ้น เพราะฝักชีวิตและความหวังไว้กับการพัฒนากระแสหลัก ที่ส่งเสริมให้รวยเร็ว ให้ปลูกพืชเดี่ยว ให้เลี้ยงสัตว์ ให้ลงทุนเป็นจำนวนมากหวังจะได้ผลตอบแทนและกำไรมาก แต่เอาเข้าจริงก็ไม่ได้เป็นเช่นนั้น เป็นการฝันที่ค้างมาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 เมื่อปี พ.ศ. 2504 (<http://www.thai.to/seri/health/he01.htm>)

จากสภาพดังกล่าว ส่งผลให้ครอบครัว ชุมชน และท้องถิ่นเริ่มอ่อนแอ ไม่สามารถปรับตัวให้ทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกได้ ดังนั้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ต่อเนื่องกับฉบับที่ 9 ได้กำหนดวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับครอบครัวและชุมชน โดยการส่งเสริมบทบาทภาคธุรกิจเอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน รวมทั้งการเปิดโอกาสให้ชุมชนสามารถดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและมีทางเลือก

ในการประกอบอาชีพมากขึ้น ตลอดจนเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนได้มีอาชีพนอกภาคเกษตรในหมู่บ้าน แนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชนมีบทบาทในการพัฒนาสถาบันของตนเองและสังคมส่วนรวม โดยเน้นการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน การส่งเสริมการรวมตัวของชุมชน การพัฒนาเศรษฐกิจ ให้เอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพของชุมชน ตลอดจนการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนด้วยการเสริมสร้างการจัดตั้งองค์กรและเครือข่ายชุมชน (สินธุ์, 2545)

ประชาชนในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบนส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพทางการเกษตรและรับจ้าง ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้มีฐานะยากจนและมีรายได้ไม่แน่นอน บางส่วนเป็นกลุ่มคนที่คอยโอกาสทางการศึกษาจึงทำให้ถูกเอารัดเอาเปรียบจากกลุ่มผู้แสวงหาผลประโยชน์อยู่ตลอดเวลา การพัฒนาประเทศได้พยายามที่จะขยายอุตสาหกรรมสู่ส่วนภูมิภาคมากขึ้น ชุมชนในชนบทบางแห่งต้องกลายเป็นชุมชนอุตสาหกรรมและมีระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ซึ่งเป็นการแสวงหาผลประโยชน์จากท้องถิ่น เช่น การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น หรือการใช้ทรัพยากรมนุษย์ที่มีฝีมือและมีศักยภาพในท้องถิ่นของกลุ่มผลประโยชน์ที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจเหนือกว่ากลุ่มคนในท้องถิ่น ดังนั้นคนในท้องถิ่นจึงเป็นเพียงผู้ผลิตรายเล็กและขาดการรวมตัว ทำให้ไม่สามารถจะรักษาอาชีพที่ตนมีความถนัดไว้ได้ หรือบางรายที่พยายามจะรักษาอาชีพของตนเองไว้ส่วนใหญ่ก็มักจะประสบปัญหาต่างๆ ในการปรับกระบวนการผลิตเพื่อให้สามารถแข่งขันกับโรงงานอุตสาหกรรมได้ เช่น ปัญหานี้สินธุ์ที่ต้องกู้ยืมเงินจากนายทุนในอัตราดอกเบี้ยสูงกว่าอัตราดอกเบี้ยในระบบประมาณ 2-5 เท่าตัว ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นโดยไม่จำเป็น บางรายไม่สามารถกู้ยืมเงินได้จะต้องเปลี่ยนอาชีพทำให้อาชีพที่ประกอบกันมาช้านานในท้องถิ่นต้องสูญหายไป (ธเนศ, 2542) ซึ่งในแต่ละชุมชนย่อมมีความแตกต่างกัน ชุมชนในชนบท หรือสังคมหมู่บ้านเป็นสังคมขนาดเล็กที่มีแบบแผนการผลิตคล้ายคลึงกันในด้านเกษตรกรรม สมาชิกของสังคมส่วนใหญ่เป็นชาวไร่ชาวนา มีความหมายแตกต่างไปจากคำว่า “เกษตรกร” โดยหมายถึง ผู้ประกอบการธุรกิจการเกษตร เป็นเกษตรกรรายใหญ่ที่ดำเนินการผลิตโดยใช้วิธีการจัดการที่ทันสมัย (ชยันต์, 2546: 62) ดังนั้นจึงจำเป็นต้องแสวงหาแนวทางที่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืนและมีความเหมาะสมกับสภาพในแต่ละชุมชน

กลุ่มออมทรัพย์ เป็นกิจกรรมของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในแต่ละชุมชนเข้ามาเพื่อสะสมเงินออมร่วมกัน การดำเนินการดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างแหล่งเงินทุนในชุมชน เป็นศูนย์กลางในการกระจายโอกาสให้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้น ทั้งในด้านเงินทุน สวัสดิการต่างๆ นอกจากนี้ยังเป็นศูนย์กลางในการดำเนินกิจกรรมด้านสังคมร่วมกัน ทำให้คนในชุมชนมีความสมัครสมานสามัคคีซึ่งกันและกัน ซึ่งการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในปัจจุบัน ได้มีหน่วยงานทั้งภาคเอกชนและรัฐบาลเข้าไปสนับสนุนส่งเสริมในการจัดตั้ง เช่น กรมการพัฒนาชุมชนส่งเสริมให้แต่ละชุมชนจัดตั้งกลุ่มออม

ทรัพย์เพื่อการผลิต ซึ่งนับว่าประสบความสำเร็จในด้านปริมาณเพราะกลุ่มออมทรัพย์ส่วนใหญ่จะล้มเลิกการดำเนินงาน ในปี พ.ศ. 2542 ทั่วประเทศมี 20,836 กลุ่ม สมาชิก 1,568,335 คน เงินหุ้น/เงินออม 3,158 ล้านบาท ส่วนกลุ่มออมทรัพย์ที่ส่งเสริมโดยภาคเอกชน เช่น กลุ่มสังกรณ์ เป็นกลุ่มออมทรัพย์ที่ได้รับการสนับสนุนการจัดตั้งโดยมูลนิธิไทยเพื่อการพัฒนา ซึ่งเป็นองค์กรอาสาสมัครพัฒนาของเอกชน ในปี พ.ศ. 2537 มีจำนวน 22 กลุ่ม สมาชิก 923 คน มีเงินหุ้น / เงินออม 2 ล้านบาท และ ธนาคารหมู่บ้าน ซึ่งเริ่มต้นจากโครงการน้ำพระทัยจากในหลวง โดยนำร่องที่หมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในปี พ.ศ. 2540 มีจำนวน 600 กลุ่ม สมาชิก 36,700 คน เงินหุ้น/ เงินนอก 50 ล้านบาท (http://www.rakbankerd.com/01_jam/thaiinfor/country_info/?topic_id=716&db_file=) โดยกลุ่มออมทรัพย์เหล่านี้มีเพียงบางส่วนเท่านั้นที่สามารถพัฒนาไปได้อย่างยั่งยืน ปัญหาที่สำคัญก็คือ การดำเนินการของกลุ่มออมทรัพย์ดังกล่าวส่วนใหญ่จะดำเนินงานตามรูปแบบที่หน่วยงานที่เข้ามาส่งเสริมกำหนดให้เป็นสำคัญ (อารีย์ และคณะ, 2544 อ้างแล้ว) ซึ่งรูปแบบดังกล่าวอาจไม่ใช่รูปแบบที่เหมาะสมที่สุดในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มออมทรัพย์ในทุกๆ พื้นที่ เนื่องจากชุมชนในแต่ละแห่งย่อมมีความแตกต่างหรือไม่เหมือนกันทั้งหมดในด้านสังคม วัฒนธรรม เชื้อชาติ เป็นต้น

ชุมชนในเขตพื้นที่โครงการหลวงเป็นพื้นที่หนึ่งที่ได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิโครงการหลวงในการดำเนินงานเพื่อพัฒนาการเกษตรในเขตพื้นที่สูง เพื่อให้ประชาชนในเขตพื้นที่ที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งการดำเนินงานส่วนใหญ่จะเน้นดำเนินการด้านการผลิตภาคการเกษตรเป็นสำคัญ ประชาชนในเขตพื้นที่มีการเพาะปลูกพืชผักต่างๆ เป็นจำนวนมาก ส่งผลให้มีการแข่งขันกันอย่างรุนแรงทั้งด้านการผลิตและการตลาด (พรทิพย์ และ ธเนศ, 2539 อ้างใน อารีย์ และคณะ, 2544: 3) นอกจากนี้เกษตรกรบางรายยังมีข้อจำกัดในด้านของเงินทุน จึงต้องพึ่งพาเงินจากภายนอกซึ่งมักจะเสียเปรียบ ด้วยเหตุนี้จึงมีประชาชนในชุมชนบางแห่งได้รวมตัวกันจัดตั้งองค์กรชุมชนเพื่อเป็นศูนย์กลางในการแก้ไขปัญหาต่างๆ และกลุ่มออมทรัพย์ก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่ประชาชนในชุมชนได้ร่วมกันจัดตั้งขึ้น

บ้านแม่แฮน้อย ตำบลแม่่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนป่าเกะฉูขนาดเล็กในพื้นที่รับผิดชอบของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ ประชากรทั้งสิ้นจำนวน 113 คน มีสถานะเป็นหมู่บ้านบริวารของบ้านแม่แฮเหนือ ดังนั้นการปกครองและงบประมาณสนับสนุนต่างๆ เช่น กองทุนหมู่บ้าน เงินสนับสนุนจากโครงการแก้ไขความยากจน (กขคจ.) และอื่นๆ จึงขึ้นกับบ้านแม่แฮเหนือ สิ่งที่ชุมชนเห็นว่าเป็นปัญหาสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งก็คือ ชุมชนขาดผู้นำที่สามารถติดต่อประสานงาน รวมถึงความช่วยเหลือสนับสนุนต่างๆ จากองค์กรภายนอกชุมชนได้ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชุมชนไม่สามารถพัฒนาได้ดีเท่าที่ควร

จากการที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าไปติดตามโครงการวิจัย “ชุมชนเข้มแข็ง” ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างฝ่ายวิจัยมูลนิธิโครงการหลวงและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค (สกว. ภาค) โดยมีเป้าหมายหลักว่า “ชุมชนสามารถอยู่ได้ด้วยตนเอง ภายหลังจากที่โครงการหลวงถอนตัวออกจากชุมชน” คณะทำงานอันประกอบด้วย ตัวแทนจากฝ่ายวิจัยมูลนิธิโครงการหลวง และตัวแทนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค (สกว. ภาค) ได้ชวนชาวบ้านแม่แฮน้อยช่วยกันคิดว่า “ต้องการจะทำอะไรเพื่อให้หมู่บ้านพัฒนาขึ้น” ซึ่งได้มีความคิดฝันต่างๆ มากมาย จากการประชุมปรึกษาภายในชุมชน ชาวบ้านแม่แฮน้อยทั้ง คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน และผู้อาวุโส มีความเห็นตรงกันว่าต้องการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนสะสมของหมู่บ้าน เพื่อเป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชนด้านเงินทุน เพราะไม่ต้องการที่จะรอความช่วยเหลือจากภายนอกแต่เพียงอย่างเดียว และคาดหวังว่ากิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์นี้จะสามารถนำไปสู่การดำเนินกิจกรรมอื่นๆ ได้ เช่น กลุ่มทอผ้าของแม่บ้าน จุบรวมซื้อรวมขายของชุมชน เป็นต้น

เดิมมีชาวบ้านแม่แฮน้อยเป็นสมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์บ้านแม่แฮเหนือ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มออมทรัพย์แม่บ้านแม่แฮเหนือโดยเป็นสมาชิกในนามกลุ่มแม่บ้านแม่แฮน้อย และ กลุ่มออมทรัพย์เยาวชนบ้านแม่แฮเหนือ มีแกนนำในการจัดตั้งกลุ่มเป็นพระธรรมจาริก ต่อมาในภายหลังที่พระธรรมจาริกลาสิกขา การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มออมทรัพย์เยาวชนบ้านแม่แฮเหนือก็หยุดชะงักลง และได้รับการดูแลและให้การสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮร่วมกับเจ้าหน้าที่สหกรณ์จังหวัดเชียงใหม่ในเวลาต่อมา

จากความตั้งใจของชาวบ้านแม่แฮน้อยในการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อเป็นเริ่มต้นในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในชุมชนด้านเงินทุน และลดการพึ่งพาจากภายนอก ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำวิจัยร่วมกับชาวบ้านแม่แฮน้อย เพื่อการพัฒนาการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์ที่จัดตั้งขึ้น โดยความตั้งใจของชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนตั้งแต่เริ่มแรก ซึ่งความหมายของคำว่า การพัฒนา ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง ทำให้เจริญ ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า development แปลว่า การเปลี่ยนแปลงทีละเล็กทีละน้อย โดยผ่านลำดับขั้นตอนต่างๆ ไปสู่ระดับที่สามารถขยายตัวขึ้น เติบโตขึ้น มีการปรับปรุงให้ดีขึ้น และเหมาะสมไปกว่าเดิม หรืออาจก้าวหน้าไปถึงขั้นอุดมสมบูรณ์เป็นที่น่าพอใจ (ธัญวัฒน์, 2546 : 2)

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นส่วนหนึ่งของ โครงการวิจัย “แนวทางการพึ่งตนเองของชุมชนด้านเศรษฐกิจและสุขภาพ บ้านแม่แฮน้อย ตำบลแม่่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่” ได้รับการสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค (สกว.ภาค) โดย ได้เริ่มต้นการเก็บข้อมูลตั้งแต่เดือนเมษายน 2545 ซึ่งกลุ่มออมทรัพย์บ้านแม่แฮน้อยเริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อ

วันที่ 10 สิงหาคม 2545 เปิดรับสมาชิกและจำหน่ายหุ้นวันที่ 14 สิงหาคม 2545 เริ่มทำการออมเดือนแรก เมื่อวันที่ 15 กันยายน 2545 เป็นต้นมา

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนากระบวนการบริหารจัดการกลุ่มออมทรัพย์บ้านแม่แฮน้อยอย่างมีส่วนร่วม
2. เพื่อศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขที่มีส่วนสนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์บ้านแม่แฮน้อย
3. เพื่อพัฒนาแนวทางในการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์บ้านแม่แฮน้อยและแนวทางในการเชื่อมโยงกลุ่มในรูปแบบของเครือข่ายกับกลุ่มออมทรัพย์อื่นๆ ในพื้นที่ใกล้เคียง

1.3 คำถามหลักในการวิจัย

1. รูปแบบ กระบวนการบริหารจัดการ การดำเนินการที่เหมาะสมของกลุ่มออมทรัพย์บ้านแม่แฮน้อยควรเป็นอย่างไร
2. ปัจจัยและเงื่อนไขที่สนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่มมีอะไรบ้าง
3. แนวทางในการพัฒนาเพื่อนำไปสู่การเชื่อมโยงในรูปแบบของเครือข่ายกับกลุ่มออมทรัพย์อื่นๆ ในพื้นที่ใกล้เคียง

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากงานวิจัย

ผลเชิงวิจัย

ได้แนวทางในการพัฒนาการดำเนินงานที่เหมาะสมของกลุ่มออมทรัพย์บ้านแม่แฮน้อยทราบปัจจัยและเงื่อนไขที่มีส่วนสนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่ม และแนวทางในการพัฒนากลุ่มออมทรัพย์ รวมถึงวิธีการทำงานร่วมกับชุมชนบ้านแม่แฮน้อย ซึ่งเป็นชุมชนป่าเกาะอยู่ในเขตพื้นที่บริการของมูลนิธิโครงการหลวง

ผลเชิงพัฒนา

ได้กลุ่มออมทรัพย์ที่มีศักยภาพ ชุมชนมีผู้นำที่มีความคิด ความรู้ และทักษะเกี่ยวกับการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์ที่เหมาะสมกับชุมชน

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย

การดำเนินงานของกลุ่ม หมายถึง พัฒนาการ ลักษณะ รูปแบบและกระบวนการในการบริหารจัดการของกลุ่มร่วมน้ำใจออมทรัพย์บ้านแม่แฮน้อย

กลุ่มออมทรัพย์ หมายถึง กลุ่มร่วมน้ำใจออมทรัพย์บ้านแม่แฮน้อย หมู่ 3 ตำบลแม่นาจร
อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

คณะกรรมการกลุ่ม หมายถึง คณะกรรมการกลุ่มร่วมน้ำใจออมทรัพย์บ้านแม่แฮน้อย
หมู่ 3 ตำบลแม่นาจร อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

สมาชิกกลุ่ม หมายถึง สมาชิกกลุ่มร่วมน้ำใจออมทรัพย์บ้านแม่แฮน้อย หมู่ 3 ตำบลแม่นาจร
อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved